

Beschermd dorpsgezicht Het Oranjewoud

Datum in procedure: 03-08-2007

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing
van het beschermd dorpsgezicht Het Oranjewoud
gemeente Heerenveen (Fryslân)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Datum aanwijzing:

Errata:

Heerenveen, Het Oranjewoud

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Infrastructuur en Milieu zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 400 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Het Oranjewoud in de gemeente Heerenveen als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

Inleiding

Het beschermde dorpsgezicht Het Oranjewoud ligt ten zuidoosten van Heerenveen en omvat een concentratie van buitenplaatsen met de daarbij horende dienstwoningen en boerderijen. Daarnaast zijn er enige woningen en recreatieve objecten. Het gebied heeft een voorname uitstraling en is ontstaan vanuit het 17^e-eeuwse stadhoudelijke landgoed 'Oranjewoud'. De oorspronkelijke noord-zuidgerichte structuur van het gebied is bij latere ontwikkelingen goed bewaard gebleven. Het gebied wordt daarnaast gekenmerkt door de afwisseling tussen visueel open en gesloten onderdelen.

Ontstaan en ontwikkeling

16^e en 17^e eeuw

Het beschermde dorpsgezicht Het Oranjewoud ligt ten zuidoosten van Heerenveen op een oost-westgerichte zandrug, een uitloper van het Drentse zandplateau. Deze zandrug loopt aan de noordzijde geleidelijk af tot aan het voormalig hoogveengebied en aan de zuidzijde tot aan de rivier de Tjonger. Het gebied wordt voor het eerst vermeld in het midden van de 16^e eeuw onder de naam 'Schoterwold' of het 'Wold'. Het gebied werd in de 11^e eeuw al bewoond. De belangrijkste wegverbindingen liepen in dezelfde richting als de zandrug: oost-west.

Er werd een verkaveling in lange, smalle, noord-zuidgerichte stroken toegepast. De kavels bestonden in het noorden uit hoogveen, begroeid met bos en heide. De zandrug werd gebruikt als bouwland en in het zuiden bij de Tjonger lag wei- en hooiland. Op deze manier ontstonden de (lint)dorpen Oudeschoot en Brongerga. Brongerga lag aan de huidige Marijkemuoiwei en was kennelijk aan het

eind van de 17^e eeuw al van steeds minder betekenis, gezien de aanduiding 'vervallen kerk' op *kaart 2*. De naam 'Brongerga' komt later nog af en toe terug, zoals op *kaart 4* uit 1920, en wordt nu nog gebruikt om het buurtschap aan de Marijkemuoiwei aan te duiden. Het gebied was zeer dunbevolkt.

In 1566 kwam ten noorden van het huidige beschermde dorpsgezicht de Schoterlandse Compagnonsvaart gereed, die dienst deed bij de turfwinning op het hoogveengebied ten noorden en ten zuiden van de vaart. Het gebied werd steeds verder ontgonnen en de bevolkingsdichtheid begon toe te nemen. Langs de Schoterlandse Compagnonsvaart ontstond ten noorden van Brongerga het dorp 'Ny Brongerga' of 'De Knype'. Ten westen van het gebied liep een van de belangrijke noord-zuidverbindingen van Friesland. Rond 1600 bouwde een aandeelhouder van de Veencompagnie op de zandgronden van het Wold een huis, de 'Sickingastate'. De state stond aan het eind van een extra lange wijk, die aansloot op de Schoterlandse Compagnonsvaart (*kaart 2*).

In 1676 kocht Albertine Agnes, weduwe van de Friese stadhouder Willem Frederik van Nassau en kleindochter van Willem van Oranje, drie boerderijen in het gebied. In de daaropvolgende jaren verwierf zij meer omringende landerijen. Zij gebruikte de vroegere Sickingastate als buitenhuis en begon met de aanleg van tuinen. Dwars door het gebied liep een oost-westgerichte zandweg (thans de Bieruma Oostingweg), die de doorgaande noord-zuidverbinding verbond met het dorp Katlijk in het oosten. Vanaf deze weg werd een waterverbinding gegraven met de Tjonger in het zuiden, die de naam 'Oranjegrift' kreeg. Vanuit het landgoed, dat 'Oranjewoud' genoemd werd, ontwikkelde het gebied zich verder.

Verschillende edelen stichtten eveneens buitens bij Oranjewoud. Zo ontstond op de plaats van het latere Pauwenburg een omvangrijk buiten met bijbehorende tuin, die was omgeven door brede singels en opgedeeld in vierkante percelen, karakteristiek voor de 17^e eeuw.

18^e eeuw

Na de dood van Albertine Agnes in 1696 ging Oranjewoud over op haar schoondochter Henriëtte Amalia van Anhalt-Dessau. Deze verfraaide het huis en het landgoed verder. In 1701 zocht zij contact met de architect Daniël Marot voor het ontwerp van een nieuw slot. In 1703 werd daadwerkelijk begonnen met de bouw van dit 'lustslot'. De bouw ging verder onder Henriëtte Amalia's zoon Johan Willem Friso, maar uiteindelijk werden alleen de twee vleugels voltooid. De basis van de formele inrichting van het gebied werd al eerder gelegd. Op de kaart van Schotanus uit 1718 (*kaart 3*) is iets te zien van de geometrisch aangelegde tuinen, die de noord-zuidgerichte verkaveling in het gebied volgt. De tuinaanleg, waarbij Daniël Marot ook was betrokken, kreeg met name tussen 1707 en 1720 gestalte. Er werd een verbinding gegraven tussen de Prinsenwijk en Oranjegrift, waarbij de hofuin en de tuin ten zuiden hiervan, de 'Overtuin', werden omgeven door een gracht. De centrale as van het gebied werd gevormd door de Prinsenwijk ten noorden van het huis. In het zuiden werd deze as doorgetrokken in de vorm van een laan, de Flapsingel. De Overtuin werd beplant met lindebomen, die rechte allées vormden.

Het stadhouderlijke landgoed had een grote aantrekkingskracht op adellijke families, die er in de buurt hun buitenplaatsen stichtten. Zo bestond ten oosten van Oranjewoud rond 1690 al een buitentje, dat later de naam

'Pauwenburg' kreeg, en dat in 1759 in handen kwam van de regentenfamilie Van Scheltinga. Ten oosten van Oudeschoot hadden de Bienema's, een apothekersgeslacht uit Heerenveen, in 1763 een boerderij met landerijen gekocht. Zij bouwden hier een landhuis, dat 'Veenwijk' werd genoemd. De grond ten noorden van het huis tot aan de huidige Koningin Julianaweg werd ingericht in landschapsstijl, met als opvallend element een heuvel die in de as van het huis lag. Later werd de tuin vergroot naar het oosten en liet men er een grafkelder aanleggen. Voor reizigers was het Oranjewoud een aantrekkelijke rustplaats. Omstreeks 1740 werd het eerste hotel gebouwd, 'De Tent'. Het hotel stond op stadhouderlijk grondgebied, ten westen van Oranjewoud.

Oranjewoud werd na de dood van Johan Willem Friso in 1711 nog enkele jaren gebruikt door zijn weduwe en zijn zoon, maar toen de laatste in 1751 overleed, werd het slot nog maar zelden bezocht door de familie. Aan het eind van de 18^e eeuw werd nog wel de hofuin rondom het huis door de stadhouderlijke architect P.W. Schonk voorzien van een landschappelijke aanleg volgens de mode van die tijd. Nadat in 1795 stadhouder Willem V door de Fransen was afgezet, werden de stadhouderlijke bezittingen in beslag genomen. In 1803 en 1805 werden de beide vleugels van het huis en de oude Sickingastate op afbraak verkocht. In 1813 besloot men ook de landerijen te verkopen. De kern van het gebied langs de as van de Prinsenwijk en de Flapsingel werd gekocht door J.S.G. Juckema van Burmania Rengers, die Oranjegezind was en de bedoeling had het landgoed bij terugkeer van de Oranjes aan hen beschikbaar te stellen. De rest van de gronden kwam in verschillende handen.

19^e eeuw

In de 19^e eeuw ontwikkelde het gebied zich tot een landgoederenreeks, waarin een aantal families een belangrijke rol speelde. Zoals gezegd had de familie van Scheltinga al eerder de buitenplaats 'Pauwenburg' in handen gekregen, en in 1823 kochten zij het landgoed Oranjewoud. Op de fundamenten van het oude huis lieten zij een nieuw huis bouwen in neoclassicistische stijl. In 1845 werd het huis aan de oostkant uitgebreid met een vleugel waarin het personeel werd ondergebracht. De familie van Scheltinga liet de inrichting van de Overtuin, ten zuiden van het huis, aanpassen aan de landschapsstijl van de hof tuin. De ontwerper hiervan is niet bekend, maar het is mogelijk dat tuinarchitect L.P. Roodbaard een bijdrage heeft geleverd. Er werden voornamelijk eiken en beuken aangeplant. Verschillende paden kronkelden door het bos en langs een vijver. Ook werd er een aantal prieeltjes gebouwd. In latere jaren is het padenplan een aantal malen aanzienlijk gewijzigd.

Een ander deel van het oorspronkelijke stadhoudelijke landgoed, ten zuidoosten van het huis Oranjewoud, was aan het begin van de 19^e eeuw in handen gekomen van een andere familie, de familie Cats. Zij lieten in 1821 in de noord-westhoek van het grondgebied een huis, genaamd 'Oranjestein', bouwen, dat werd gebruikt als zomerverblijf. De tuin bij het huis werd in 1821 ontworpen door de tuinarchitect Roodbaard, die later nog een aantal malen werd ingeschakeld toen de tuin werd uitgebreid. Er werd onder andere een hertenkamp aangelegd. In 1855 werd het huis verbouwd om vanaf die tijd permanent bewoond te worden. In 1848 kocht de familie een boerderij, de latere 'Oranjehoeve', in het zuidoosten van het gebied, met een stuk land erbij waarop een verbindende singel werd

aangelegd. Na 1850 werd ten noordoosten van de boerderij een deel van de grond ingericht in landschapsstijl, met een vijver, een kronkelend padenplan en rododendrons. De rest van de grond was in gebruik als weiland of productiebos. In de loop van de 19^e eeuw kwam ook het huidige Reigersbos, ten zuiden van de Overtuin, in het bezit van de familie Bieruma Oosting.

In 1841 erfde Pieter Heringa Cats, een kleinzoon van de stichter van Oranjestein, een aantal bossen en landerijen in het gebied, waaronder het perceel ten westen van Oranjewoud, waarop hij in 1856 het buiten 'Klein Jagtlust' liet bouwen. De tuin werd, net als de tuinen bij de andere buitens in het gebied, ingericht in landschapsstijl, naar ontwerp van de tuinman van Oranjewoud, J.N.H. Meijer. Nadat Heringa Cats in 1880 was overleden, ging het huis over op de familie Bieruma Oosting van Oranjestein, waarmee hun grondbezit in het gebied aanzienlijk werd uitgebreid.

Het huis Veenwijk en een deel van de tuin werden in 1845 door de Bienema's verkocht aan Jan Berends Wouters. Een groot deel van de bossen bleef in handen van de familie Bienema.

Na de dood van Julia Wouters in 1892 werd, zoals zij in haar testament had laten opnemen, de 'Julia Jan Woutersstichting' opgericht. Deze stichting heeft 'ten doel en zal gebruikt worden tot het doen verblijf houden voor hun leven met geheel onderhoud van ongehuwde en behoeftige dames uit den fatsoenlijken en beschaafden stand'¹. Om de dames te kunnen huisvesten, werd in 1901 een nieuw huis gebouwd op de fundamenten van het afgebroken Veenwijk.

¹ Mulder-Radetzky en De Vries, 1992.

In de 19^e eeuw nam de recreatie in het gebied een steeds grotere vlucht. Zo werd in 1834 bij de kruising van de Zandweg, de Krukmanslaan en de Tjeerd Roslaan 'Hotel Heidewoud' (later 'Tjaarda') gebouwd. In de decennia daarop werden verschillende attracties aangelegd, zoals een vijver, een koepel en een speeltuin. Ten oosten van Oranjewoud werd in 1872 het logement en café De Kom gebouwd. Het hotel De Tent werd van 1866 tot 1881 gebruikt als woonhuis, daarna kreeg het gebouw zijn oude bestemming weer terug. Vanaf ongeveer 1880 werden er enige woonhuizen gebouwd aan de Krukmanslaan. Tussen 1832 en 1880 werd de Albertine Agnesweg aangelegd.

20e eeuw

Aan het begin van de 20^e eeuw kwam het gebied in trek bij de gegoede burgerij, die ten westen ervan haar villa's bouwde. Later ontstond hier het huidige dorp Oranjewoud. De familie Bieruma Oosting liet in 1907 aan de huidige Koningin Julianaweg de boerderij 'Donglust' bouwen. Aan het begin van de 20^e eeuw was een aantal kavels in het gebied nog in gebruik als bouwland, tegenwoordig zijn het vrijwel allemaal weilanden.

In 1901 trouwde Maria de Blocq van Scheltinga met Charles graaf van Limburg Stirum en in 1906 erfde zij de landgoederen Oranjewoud en Pauwenburg. In 1905 hadden zij een perceel grond gekocht op de hoek van de Bieruma Oostingweg en de Albertine Agnesweg om er een landhuis te bouwen in de stijl van de neorenaissance, dat zij 'Prinsenhof' noemden en dat in 1906 gereedkwam. Het huis werd in 1907 in dezelfde stijl verlengd. Bij het huis hoorde een eenvoudig ingerichte tuin. Ook lieten zij in 1911 ten zuiden van Pauwenburg, aan het eind van de Molenlaan de boerderij 'Stirumhoeve' bouwen.

In het begin van de 20^e eeuw kwam de recreatie tot grote bloei (*kaart 4*). Dit hing onder meer samen met de economische opleving aan het begin van de jaren twintig. Met name de dagrecreatie nam in die tijd sterk toe. Bovendien werd het door de invoering van de vrije zaterdagmiddag en het betaald verlof voor bredere lagen van de bevolking mogelijk om erop uit te trekken. Met name voor inwoners van steden kwam het steeds meer in trek om uitstapjes in de natuur te maken. Het Oranjewoud werd één van de populairste bestemmingen voor een dagtochtje of schoolreisje in die tijd. Nieuwe uitspanningen ontstonden en bestaande breidden het aanbod van attracties uit. De eigenaar van Hotel Heidewoud kocht in 1907 de 'Berg van Brongerga', ten oosten van Oranjestein. In 1917 liet hij hier een houten uitkijktoren of belvédère bouwen, die in 1924 werd vervangen door een exemplaar van gewapend beton. Bij het hotel werd in 1927 een doolhof aangelegd.

Ook andere uitspanningen in het gebied legden in deze periode attracties aan. Het logement De Kom beschikte over een hoenderpark, een speeltuin en een kluizenaarswoning. In 1904 was in de bocht van de (huidige) Prins Bernhardweg een koffiehuis gebouwd, dat later zou uitgroeien tot hotel Weener, met eveneens attracties als een speeltuin en een onderaardse gang met spiegelgrot. Het gebied was voor mensen uit alle lagen van de bevolking in trek als plaats voor (dag)recreatie. Uiteindelijk is er van de uitspanningen slechts één overgebleven, hotel Tjaarda (voorheen Heidewoud). Het oorspronkelijke pand werd in 1995 afgebroken en in 1996 werd op dezelfde plaats een nieuw, groter hotel gebouwd.

In de 20e eeuw was het voor veel adellijke families steeds moeilijker de landgoederen in stand te houden, onder meer door gestegen kosten. In 1911 verkocht de familie Bieruma Oosting het buiten Klein Jagtlust. In 1942 erfde Jhr. Martinus de Blocq van Scheltinga de bezittingen. Tot 1953 bewoonde hij het huis, tot hij gedwongen was het huis, de omringende tuin en de Overtuin te verkopen en verhuisde naar de Prinsenhof. In 1959 werden alle bezittingen van de Van Scheltinga's verkocht aan een verzekeringsconcern. Het huis Pauwenburg werd in 1975 afgebroken, op deze plek staat nu een woonhuis. In de tweede helft van de 20e eeuw zijn ook veel tuinhuizen, koepels en dergelijke verdwenen.

Een nieuwe ontwikkeling in dit verband is het museum ('Belvédère') dat in 2004 zijn poorten opende. De realisering van dit nieuwe gebouw op de centrale zichtas ten noorden van het huis Oranjewoud ging gepaard met het herstel en een vergroting van de noordelijke tuinaanleg.

Samengevat kan worden gesteld dat het gebied in ongeveer drie eeuwen een ontwikkeling heeft doorgemaakt, die uit een aantal fasen bestaat. Tot het eind van de 17^e eeuw was het gebied agrarisch van karakter en speelde de hoogveenafgraving een belangrijke rol. Met de aankoop van landerijen door Albertine Agnes en de komst van het stadhoudelijke lusthof, breekt een periode aan waarin het gebied een voorname uitstraling krijgt, onder andere ook door de aanplant van bossen. Wanneer het stadhoudelijke tijdperk aan het eind van de 18^e eeuw ten einde is, blijkt het gebied een grote aantrekkingskracht te hebben op regionale adel en gegoede families, die er hun buitenplaatsen stichtten. Ook bij recreanten is het gebied dan al in trek. Rond 1900

neemt de (dag)recreatie als gevolg van maatschappelijke veranderingen een grote vlucht. Eigenaren van uitspanningen in het gebied spelen hier op in door het aanbieden van verschillende attracties, zoals speeltuinen en een belvédère. In de tweede helft van de 20e eeuw worden de meeste buitenplaatsen niet meer particulier bewoond. Hiermee samenhangend worden verschillende tuinen en bossen opengesteld voor het publiek. Het gebied heeft nu, naast een bescheiden agrarische functie, met name een recreatieve functie.

Huidig ruimtelijk karakter

Het gebied Het Oranjewoud heeft een herkenbare landschappelijke structuur, waarop diverse perioden en ontwikkelingen een nog steeds afleesbaar stempel hebben gedrukt. De kern van het gebied wordt gevormd door de landgoederen Oranjewoud en Oranjestein en de bijbehorende tuinen. Deze delen zijn ingericht als parkachtige tuinen in landschapstijl. Ten westen en ten oosten van dit kerngebied is er sprake van afwisseling tussen open en gesloten gebieden, die het karakter van het beschermde dorpsgezicht Het Oranjewoud in belangrijke mate bepaalt. De open ruimten zijn in het algemeen in gebruik als weiland, terwijl de gesloten ruimten beplant zijn met bos, waardoor het gebied een groen karakter heeft.

De verkavelingsstructuur is noord-zuidgericht. Belangrijke structuurbepalende elementen zijn de noord-zuidgerichte lanen. De Flapsingel, de centrale as van het landgoed Oranjewoud, is de langste laan in het gebied. Vanuit het noorden biedt deze laan een fraaie zichtlijn, waarbij ook het open gebied ten zuiden van de Schoterlandseweg van belang is. De lanen zijn voorzien van laanbeplanting, meestal een enkele of dubbele rij eiken. Veel van de lanen

zijn onverhard; dit kenmerk is medebepalend voor het karakter van het gebied. Hoewel de structuur van het gebied noord-zuidgericht is, lopen de belangrijkste doorgaande verbindingen in west-oostrichting. Ter hoogte van de landgoederen lopen deze wegen recht, terwijl ze verder een bochtiger verloop kennen. Het voorname karakter van het kerngebied wordt hierdoor benadrukt. Er is soms sprake van een bajonetvormig verspringend verloop ter plaatse van noord-zuidgerichte lanen. De eerste west-oostverbinding is de reeks Prins Bernhardweg-De Blocq van Scheltingaweg-Lindelaan-Marijke-muoiwei. Verder naar het zuiden ligt de doorgaande verbinding Koningin Julianaweg-Bieruma Oostingweg-Weversbuurt. De wegen in het gebied zijn eenvoudig van profiel en worden begrensd door groene bermen met laanbeplanting. De openbare ruimte is eenvoudig ingericht. De gesloten onderdelen zijn verschillend van aard. In de eerste plaats zijn er de parkachtige tuinen die verbonden zijn met een buitenplaats. Dit zijn de tuin bij Oranjewoud, de Overtuin, de tuin bij Oranjestein en de tuin bij Klein Jagtlust. Deze tuinen kenmerken zich door slingerende paden, strategisch aangelegde hoogteverschillen en zichtlijnen.

Ten tweede zijn er de bossen met slingerende wandelpaden, namelijk het Reigersbos, het bos bij het voormalige Veenwijk, nu Julia Jan Woutersstichting, en Tjaarda's bos. Het Reigersbos is het enige bos dat volledig uit naaldbomen bestaat, de overige bossen zijn loofbossen of gemengde bossen. Ten derde zijn er de overige bossen, die van oorsprong meestal productiebossen waren en worden gekenmerkt door rechthoekige percelen met daartussen lanen die in noord-zuidrichting lopen. In het zuidoosten van het gebied ligt het Harinxmabos, dat

hiervan een voorbeeld is. In die delen zijn met name de noord-zuidstructuur en de afwisseling tussen bos- en weidepercelen van belang, waarbij de exacte locatie van deze percelen minder belangrijk is. De meeste open gedeelten zijn in gebruik als weiland. Vaak worden ze begrensd door een houtwal of een laan met laanbeplanting, die transparant is maar tegelijkertijd ook bijdraagt aan een gevoel van beslotenheid.

De landhuizen Oranjewoud, Oranjestein, Klein Jagtlust en het Prinsenhof vormen de belangrijkste bebouwing in het gebied. Het zijn de enige nog bestaande landhuizen en in hoge mate bepalend voor het karakter van het gebied. In samenhang hiermee is ook de aanwezigheid van dienstwoningen karakteristiek. Concentraties van woonhuizen zijn er op twee plaatsen, langs de Prins Bernardweg en de Krukmanslaan en langs de Marijkemuoiwei. Voor beide plaatsen geldt dat de doorzichten naar achter de bebouwing gelegen open gebieden van groot belang zijn. Een aparte plaats wordt ingenomen door het voormalig landgoed Veenwijk, nu de Julia Jan Woutersstichting. Feitelijk hoort deze buitenplaats bij het dorp Oudeschoot. Ruimtelijk gezien is het bovendien gescheiden van het kerngebied door tussenliggende open weilanden. Dit geldt ook voor het voormalige landgoed Pauwenburg. Toch vormen deze gebieden samen met het kerngebied en de tussenliggende meer open delen een duidelijke eenheid, die voortkomt uit de ontstaansgeschiedenis van het gebied als buitenplaatsenreeks. Het gebied onderscheidt zich bovendien als geheel van zijn omgeving door de concentratie van bossen in een verder open landschap, gerelateerd aan de ligging op de zandrug.

Enerzijds heeft het gebied een voornaam karakter, anderzijds speelt de agrarische sector ook een belangrijke rol. Zoals gezegd zijn de meeste open gebieden in gebruik als weiland. Een deel van de bebouwing bestaat uit boerderijen. Op twee plaatsen zijn concentraties van bebouwing ontstaan, langs het noordelijke deel van de Marijkemuoiwei en langs de Prins Bernhardweg. Met name op de plek waar de Prins Bernhardweg, Krukmanslaan en De Blocq van Scheltingaweg bij elkaar komen, is een dorpachtige concentratie ontstaan. Van belang is dat de noordelijke bebouwing grenst aan een bufferzone ten opzichte van een nieuwbouwwijk, waardoor het agrarische, landelijke karakter op die plaatsen de boventoon blijft voeren en de overgang naar het gebied ten noorden van de zandrug, ook bij toekomstige ontwikkelingen, herkenbaar blijft.

Waren de recreatieve voorzieningen voorheen verspreid over het gebied te vinden, nu heeft het zich geconcentreerd bij het hotel Tjaarda. Het hotel ligt bovendien op een kruispunt van vijf lanen, Door de aanwezigheid van het hotel, de speeltuin en parkeergelegenheid is deze plaats de kern van de recreatie. Verder maken de wandelmogelijkheden in de Overtuin, het Reigersbos, het bos van Pauwenburg en Tjaarda's bos met de belvédère het gebied nog steeds aantrekkelijk voor (dag)recreatie.

In het algemeen is het contrast tussen visueel open en gesloten gebied van groot belang in Het Oranjewoud. Op de waarderingskaart (kaart 1) zijn globaal een aantal zichtlijnen, de bijzondere bebouwing, de bosgebieden en de parkaanleg, de open ruimten en weilanden aangegeven. De onderlinge samenhang van dit soort elementen is

bepalend voor het ruimtelijk karakter van het beschermde dorpsgezicht.

De bebouwing in het gebied is verdeeld in verschillende typen. In de eerste plaats zijn er de buitenhuizen Oranjewoud, Oranjestein en Klein Jagtlust, die zijn gebouwd in neoclassicistische stijl. Een opvallend kenmerk is hierbij de lichte kleur van het pleisterwerk. Deze huizen zijn zeer bepalend voor het karakter van het gebied. Dit geldt ook voor het gebouw van de Julia Jan Woutersstichting en het Prinsenhof, die in neorenaissancestijl werden gebouwd. Al deze grote huizen, uitgezonderd het Prinsenhof, bestaan uit twee verdiepingen met een kap en nemen wat betreft schaal en architectuur een aparte plaats in. Bij de buitenhuizen hoort meestal ook een aantal dienstwoningen en bijgebouwen, die in stijl en kleur zijn aangepast aan het hoofdgebouw.

Het tweede type bebouwing wordt gevormd door de boerderijen. In het gebied liggen verschillende boerderijen, waarvan een aantal in latere jaren ingrijpend is verbouwd. Deze boerderijen zijn echter wel van belang voor de structuur van het gebied. Zo geeft bijvoorbeeld een tot woonhuis verbouwde boerderij de plaats van het vroegere buitenhuis Pauwenburg aan.

De boerderijen Stirumhoeve, Donglust en Oranjehoeve liggen op prominente, vrijstaande plaatsen in het gebied. In de bebouwingsconcentraties langs de Prins Bernhardweg en de Marijkemuoiwei is ook een aantal boerderijen opgenomen. De meeste boerderijen zijn stelpen. De volgende categorie zijn de woonhuizen. Zoals gezegd is een deel van de woonhuizen gebouwd als dienstwoning. Deze woningen staan voor een deel op het terrein van de buitenplaats waar ze bij horen, maar ook in de concentraties langs de Prins Bernhardweg en de

Marijkemuoiweg zijn dienstwoningen te vinden. Ze bestaan in het algemeen uit één verdieping met zadeldak, zijn glad gepleisterd en in een lichte kleur geschilderd. De overige woonbebouwing bestaat uit een verzameling van verschillende stijlen, uit de periode vanaf ongeveer 1900 tot ongeveer 1940, met ook een aantal woningen van recenter datum.

De overige bebouwing vormt een aparte categorie. Zo is er in de tuinen nog een aantal tuinhuisjes aanwezig. Een zeer opvallend bouwwerk is de belvédère, een vroege toepassing van gewapend beton, die boven het bos uittorent. Het huidige hotel Tjaarda speelt, ondanks de nieuwbouw uit 1996, nog steeds een belangrijke rol in de structuur van het gebied, door zijn ligging op het knooppunt van vijf wegen.

Nadere typering van te beschermen waarden

Essentieel voor het gebied zijn:

- de afwisseling tussen visueel open en gesloten gebieden;
- de scherpe overgangen tussen open en gesloten gebieden;
- de noord-zuidgerichte lanenstructuur, in relatie tot de oost-westroutes en de zandrug;
- de laanbeplantingen;
- de buitenplaatsen, met bebouwing en tuinen;
- de recreatie-elementen.

Begrenzing

De omgrenzing van het beschermde dorpsgezicht is gebaseerd op de grote visueel-landschappelijke eenheid. Het gebied wordt in het zuiden begrensd door de Schoterlandse weg. In het zuidoosten ligt de grens langs de bosrand. Vervolgens ligt de grens aan de oostkant van de Molenlaan en langs de zuid- en oostkant van Pauwenburg. In het noorden ligt de grens langs het water, vrijwel oost-westgericht, met een uitstulping ter hoogte van de Prinsenwijk, waar de centrale as van het Oranjewoud in het gebied ten noorden daarvan doorloopt. De parkaanleg en het museum Belvédère worden binnen de omgrenzing opgenomen.

Vervolgens loopt de grens in zuidelijke richting om verder over de perceelsgrenzen achter de bebouwing aan de Prins Bernhardweg te lopen tot aan de Heidelaan. Dan gaat de grens naar het zuiden langs de Heidelaan en langs het weideperceel grenzend aan de dorpsbebouwing in het westen. Met een kleine insprong naar het westen loopt de grens vervolgens trapsgewijs naar het zuiden, daarna langs de Van Bienemalaan, om ten slotte aan te sluiten op de Schoterlandseweg.

De exacte begrenzing is weergegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/08/02.

Rechtsgevolg van de aanwijzing

Ter effectuering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsver-eiste voldoen.

Bronnen

Literatuur

- M. Borghuis, *De dorpsaristocratie van Oranjewoud in de 19^e eeuw*, Groningen 1982.
- Drs. R. Mulder-Radetzky en B. de Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, Alphen aan de Rijn 1989.
- Drs. R. Mulder-Radetzky en B. de Vries, *De Julia Jan Woutersstichting te Oudeschoot*, Alphen aan de Rijn 1992.

Kaarten

- Waarderingskaart, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2010.
- Fragment, 1664. In: Chr. Schotanus à Sterringa, *Beschryvinge van de heerlyckheydt van Frieslandt tusschen 't Flie end de Lauwers*. Herdruk van de editie uit 1664, Leeuwarden etc. 1978.
- Fragment, 1718. In: B. Schotanus à Sterringa, *Uitbeelding der heerlijkheit Friesland*. Herdruk van de editie uit 1718, Leeuwarden etc. 1970.
- Kaart van het Oranjewoud, uitgegeven door hotel-pension Weener, circa 1920. Bron: privé-collectie van R. Mulder-Radetzky.

Colofon

Uitgave

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2011

Onderzoek en tekst

Provincie Fryslân, drs. S. de Bruijn

Kaartmateriaal

Begrenzingskaart: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. B.A.R.T. Broex

Waarderingskaart: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. B.A.R.T. Broex

Foto omslag

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ir. J.O.D. Kloosterman

Redactie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, drs. B.A.R.T. Broex

Productie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/Drukkerij Mailfors, Amersfoort.

Bijlagen

1. Waarderingskaart.
2. Fragment, 1664.
3. Fragment, 1718.
4. Kaart van Het Oranjewoud, uitgegeven door hotel-pension Weener, circa 1920.

Waarderingsskaart Het Oranjewoud

Legenda

dorpsgezicht
Het Oranjewoud

bijzondere bebouwing

zichtlijn

belvédère

topografie

bos / parkaanleg

weiland / open ruimte

0 500 1.000 m

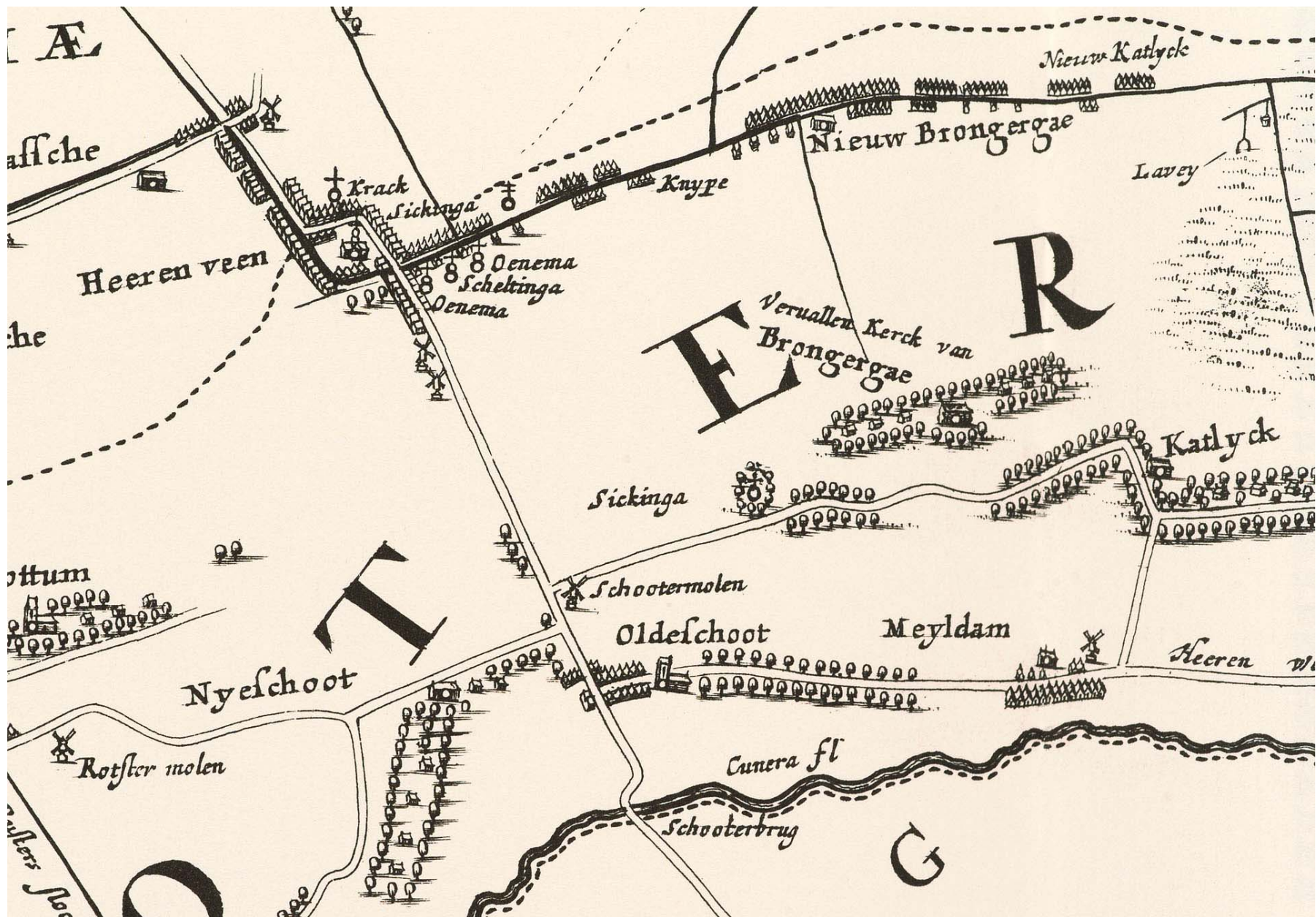
Topografie © Topografische
Deisnt Kadaster
Emmen, 2005

© RCE, e-KS/BB
24 oktober 2011

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Kaart 2

Fragment, 1664

Kaart 3 *Fragment, 1718*

